

ԽԱԼԻԼ ԺՊՐԱՆ (1883-1931)

Լիբանանի մայրիներու տակ ծնած ու սնած հանճարեղ բանաստեղծ Խալիլ Ժպրան նշանաւոր է իր խոհերով ու մարգարտեայ խօսքերով: Կարճ կեցութեան ընթացքին այս անցաւոր աշխարհի վրայ, ան եղաւ ջանասէր իմաստասէր, բազմահմուտ գրող, զգայուն բանաստեղծ, գեղագէտ, բնանկարիչ, վշտի ու տառապանքի երգիչ, արդարութեան, խաղաղութեան ու եղբայրասիրութեան մեծ ջատագով: Գրութեանց ընդմէջէն կը նշմարենք որ անոր ապստամբ հոգին կ'եռեւեկի, կ'ալեկոծի, կը ճենճերի ու կը ցաւագնի ի դիմաց մարդկութեան տգիտութեան, բարոյական անկման, ապականութեան ու փճացածութեան:

Ժպրան հակասական անձնաւորութիւն էր: Անոր բոցաշունչ ու յեղափոխական պատգամները, գրութիւնները եւ ելոյթները հրապարակը թողուցին շփոթեալ ու երկդիմի միտքերով: Պահպանողական կամ արմատական տարրը անոր գիրքերը այրեց ու ոչնչացուց, որովհետեւ զանոնք համարեց խիստ վտանգաւոր: Յառաջդիմական տարրը եւ զարգացած խաւը անոր գրութիւններուն պերճութիւնը, շքեղութիւնը եւ իմաստային խորութիւնը համեմատեց Աստուածաշունչի կարգ մը գիրքերու ոճին, առանձնայատկութիւններուն ու փայլքին հետ ու մեծապէս գնահատեց: Մերթ ընդ մերթ Ժպրան մեզի կը ներկայանայ իբրեւ չքնաղ բարոյախօս, որ իր որոտընդոստ ու յանդուգն խօսքերով արձագանգը կը հանդիսանայ Զրիստոսի քարոզչութեանց: Ան անկէզ մորենիի նման իր անձը կը զոհէ, կը տրամադրէ, կը մաշեցնէ՝ յօգուտ մարդկութեան ընդհանուր վերելքին:

Ժպրանի ստեղծագործութիւններուն մէջ ծրարուած կը գտնենք անոր բովանդակ կեանքը: Այլ խօսքով, անոր գրիչէն բխած կենսալից խօսքերը կը կազմեն իր կենսափիլիսոփայութիւնը, խորհուրդները, մտածումները եւ ողջ կեանքը:

Միտքով յեղափոխական ու հոգիով խորհրդապաշտ այս մեծ անձնաւորութիւնը ապստամբեցաւ օրէնքի, կրօնքի ու քաղաքական ընդհանուր կարգուսարքի դէմ: Մշտապէս ջատագովը հանդիսացաւ խաղաղասէր հասարակութեան մը գոյառումին ու պահպանումին: Գործնական ու իրապաշտ կեանքի մէջ դժբախտաբար ան մնաց ցնորամիտ, երազատես: Անոր երփներանգ անուրջները բախեցան կարծր

ապառաժին ու չարաչար փշրուեցան: Ապրեցաւ յուսախաբութիւն: դարձաւ թախծոտ ու մտածկոտ, տխուր ու տրտում: Բնական է որ անցեալի աշխարհը երբեք տրամադիր ու պատրաստ չէր անոր գաղափարներով տոգորուելու, ներշնչուելու եւ առաջնորդուելու: Շատերու կողմէ Ժպրան չհասկցուեցաւ, հետեւաբար եւ՝ հալածուեցաւ:

Ժպրան գրեց արաբերէն՝ հաղորդակից դարձնելու ողջ արաբական աշխարհը իր խոհերուն եւ զգացումներուն, եւ անգլերէն՝ ողջ արեւմտեան աշխարհի համար: Ժպրանի գործերուն սքանչացողներ զարկ տուին թարգմանական ահագին աշխատանքին եւ անդուլօրէն թարգմանեցին անոր արժէքաւոր ստեղծագործութիւնները:

Ժպրան ծնած է Լիբանանի Պըշէրրի գիւղը 1883 թուին: Անոր մեծ հայրը (մօրը կողմէն) եղած է Մարոնիթ քահանայ: Ան տեսած է Լիբանանի վատթարագոյն օրերը: Անոր փափուկ ու զգայուն սիրտը մեծապէս ազդուած ու յուզուած է ի տես Լիբանանի աննման հնութեանց: Դարեր յետդարձ կատարելով, իր հոգիին աչքերով տեսած է Փիւնիկեցիները, որոնք խաղաղ բնակութիւն հաստատած են, կամ Օսմանցիները, որոնք ասպատակած են երկիրը ու ճնշած բարի ու աշխատասէր ժողովուրդը: Սայտան, Պաալպէքը, Թրիփոլին, Ճալէլը եւ այլ հնադարեան վայրեր խորապէս տպաւորած են ու ազդած անոր զգացողութեան, մտածողութեան վրայ: Ժպրան իր համեստ ծննդավայրը համարած է արեւմտեան քաղաքակրթութեան օրրան:

Վաղ տարիքէն Ժպրան մօրը հոգատարութեան ներքոյ սորված է գրական արաբերէն, Տրանսերէն, երաժշտութիւն եւն: Այցելած է աշխարհի կարեւոր կեդրոններ՝ Ամերիկա, Տրանսա, Իտալիա, Սպանիա, Երուսաղէմ եւն: Մօտէն ծանօթացած է օտար ազգերու գրականութեան, սովորութեան, եւ բարբերուն: Շրջագայութեանց ընթացքին ձեռք ձգած է անսպառ գիտելիք ու կեանքի լայն փորձառութիւն:

Ժպրան եղած է նաեւ իւղանկարիչ: Անոր նախնական փորձերը, ինչպէս նաեւ արժէքաւոր փոքր պատկերները հորոյ ճարակ դարձած են Պոսթոնի աշխատանոցի մը մէջ:

Ժպրանի կրօնական համոզումներուն ու հաւատալիքներուն անդրադառնալով հարկ է շեշտադրել այն երեւոյթը որ ան երբեք չեղաւ անաստուած կամ թերահաւատ: Աստուածամերժութեան ոչ մէկ տող կարելի է գտնել իր գրութեանց մէջ: Ընդհակառակը, ան միշտ մնաց խորունկ ու ջերմեռանդ հաւատացեալ: Ան ընթերցած էր լատինական աստուածաբանութեան մեծագոյն ներկայացուցիչներուն աշխատութիւնները: Մօտէն

թալանչիական քաղաքականութիւնը կը թաքցնեն սուրբ վարագոյրի ետին եւ աշխարհին կը ներկայանան իբրեւ մաքրամաքուր սուրբեր ու պարկեշտ պահապաններ սուրբ կրօնքին: Ահա թէ ի՛նչ ցատումով ու ընդվզումով կ'արտայայտուի ան այս մասին. «Ո՛վ Յիսուս, այս եկեղեցիները կառուցեցին իրենց փառքին համար, եւ զարդարեցին զանոնք մետաքսով եւ հալեցուած ոսկիով . . . Զու ընտրած աղքատներուդ մարմինները թողուցին ցնցոտիներու մէջ՝ երեկոյեան ցուրտին . . . Լեցուցին երկինքը մոմերու վառող ծուխով եւ խունկով եւ ձգեցին մարմինները քու հաւատացեալ պաշտողներուդ առանց հացի . . . Բարձրացուցին իրենց ձայները փառաբանութեան երգերով, բայց խլացուցին ինքզինքնին ի դիմաց այրիներու եւ որբերու ողբին ու կանչին: Նորէն եկուր, ով Յիսուս, եւ վտարէ քու հաւատքդ վաճառողները քու սրբազան տաճարէդ վասնզի զայն վերածած են մութ քարայրի, ուր կեղծաւորութեան ու նենգութեան իժեր կը սողան ու կը վխտան»:

Ժպրան մտրակն ի ձեռին եկեղեցիներէն կը վտարէ մակաբոյժները, պնակալէզները, խաւարամիտները, սնոտիապաշտները, կեղծաւորները եւ եկեղեցին վաճառակեդրոնի վերածած առեւտրականները եւ զգաստութեան կը հրաւիրէ վերին իշխանութեան մարմինները: Ան հզօր կոչ կ'ուղղէ քսակահատ եկեղեցականներուն՝ առաքինութիւններով բարեգարդուելու եւ եկեղեցիին վերադարձնելու իր պատմական սուրբ դերն ու առաքելութիւնը, որ է՝ քրիստոնէական դաստիարակութեամբ դարձի բերել հոգիները, զանոնք բիւրեղացնել եւ փրկել ի սպառ կորուստէ: Ժպրանին համար դժոխքը տանջանք ու չարչարանք չէ, այլ՝ դատարկ սիրտ: Սիրտը որ պարպուած է ու ամբողջովին մերկացած ազնուաբարոյութենէ ու պէս պէս առաքինութիւններէ, կը տոչորի անհուր գեհեմին մէջ հոգեկան անասելի ու աննկարագրելի բոցավառութեամբ ու կատաղութեամբ. «Մտածէ այժմ, սիրելիս, սիրտ մը որ պարփակէ բոլոր սիրտերը, հոգի մը որ ներամփոփէ բոլոր հոգիները եւ ձայն մը որ պարուրէ բոլոր ձայները եւ լուծիւն մը որ ըլլայ աւլի խորունկ եւ անժամանակ քան բոլոր լուծիւնները: Աւելի խոհեմութիւն պիտի ըլլար Աստուծոյ մասին նուազ խօսիլ, որուն չենք իսկ հասկնար, եւ խօսիլ աւելի իրարու մասին որ կրնանք հասկնալ»:

Կրօնական հարցերու մէջ Ժպրան ցուցաբերած է անյեղիօրէն հաստատ, ուղղափառ ու գործնական կեցումք. այդուհանդերձ, իր արտայայտած գաղափարները համարուած են անընդունելի, անհամատեղելի եւ առ այդ՝ մեղադրուած է ու հռչակուած հերետիկոս: Ժպրան երբեւէ չէ հերքած ու անտեսած աւետարանական ճշմարտութիւնները: Անոր մշտական գուրգուրանքի առարկան եւ ուշադրութեան կեդրոնը եղած են անոնց գործադրութիւնը, իրականացումը:

ծանօթ էր Սբ. Օգոստինոսի գրութեանց (ծագումով Օգոստինոս կը համարուի Փիւնիկեցի): Ժպրան կը հետաքրքրուէր նաեւ արաբական ու եւրոպական աշխարհի իմաստասերներու յայտնած գաղափարներով:

Ժպրան իր ժամանակաշրջանի բարձրագոյն գաղափարականի շեփորահարներէն եղած է: Ան դժգոհութեան ու ապստամբութեան դրօշ բարձրացուցած է կրօնական մոլեռանդութեան, խտրականութեան ու ցեղապաշտութեան դէմ:

Ժպրան դէմ խօսած է արարողապաշտութեան ու ծիսապաշտութեան: Եկեղեցականները անոր աչքին երեւցած են իբրեւ ծիսակատարներ, արարողապետեր: Աւելի առաջ երթալով, ան մեր մեծ վիպասան Րաճճի՛ն նման դատապարտած է կարգ մը եկեղեցականներուն շահագործական ոգին: Ժպրան խիստ ու համարձակ կոչ ուղղած է եկեղեցական դասին, բուն տիրոջ՝ Ժողովուրդին, գիւղացիին ու ռամիկին վերադարձնել անոնց իսկ կողմէ վանքերուն նուիրուած հողերը, հանդերը, ագարակները եւ մէկընդմիջտ վերջ տալ իւրացնելու հակաքրիստոնէական արարքին ու քաղաքականութեան: Ան հրահանգած է նաեւ Ժողովուրդին վերադարձնել այն երանաւետ ժպիտը որ խլուած ու կապտուած է իրմէ կոպտօրէն:

Ժպրանի բարոյագիտական հայեացքները սփռուած են իր բովանդակ գրութեանց մէջ: Անոր համար գոյութիւն չունին մարդակերտ սահմանագիծեր ու հաստաբետ պարիսպներ կամ արուեստական ու բռնագբօսիկ օրինագիծեր: Աշխարհի մարդկութիւնը անոր աչքին մէկ մեծ ընտանիք է, որուն անդամները պարտին իրարու հետ ապրիլ փոխադարձ յարգանքով, վստահութեամբ ու սիրով: Այլ խօսքով, չիք խտրութիւն ազգի, սեռի ու տարիքի: Ամենքը համահաւասար են ու համագօր:

Վանքերը, եկեղեցիները, մայրապետանոցները եւ մենաստանները իրենց գոյութիւնը կրնան արժեւորել այս աշխարհի վրայ միմիայն դուրս գալով իրենց նեղ ծիրէն եւ օժանդակելու պատրաստակամութիւն ցուցաբերելով: Ժպրան կը գրէ. «Կարեկցանքը կամ գթասրտութիւնը, որ կը դպչի հարեւանի սրտին աւելի յարգի է քան աննկատ անցնող առաքինութիւնը, որ կը գործադրուի վանքին մէջ: Փոխք մը գթալից ու գորովալից խօսք՝ ուղղուած թոյլին, տկարին, ոճրագործին ու մեղաւորին, աւելի շքեղ է քան թէ տաճարի մէջ մատուցուած ունայն ու սնանկ աղօթքները»:

Մէկ այլ առիթով, Ժպրան կը ծաղկէ ու կը մերկացնէ այն կրօնաւորներն ու աշխարհականները, որոնք բացայայտ կերպով կը տառապին կեղծաւորութեան մոլուցքէն ու եսամոլութեան մարմաջէն եւ իրենց կեղծիքը, փառասիրութիւնը, պճնամոլութիւնը, ազահութիւնը եւ

Ժպրան մարդկութեան մատուցած է ճշմարիտ դեղագիրը մարդկայնութեան ու իսկական կրօնասիրութեան: Զրիստոսի հետքերով ընթացող այս խիզախ բարոյախօսը միշտ հպարտօրէն կանգուն մնաց իր պատուանդանին վրայ: Հակառակ իր դէմ շղթայազերծուած անարդար ու անպատշաճ հալածանքներուն եւ զանգուածային դժգոհութիւններուն, ան մեծ ոգեւորութեամբ ու խանդավառութեամբ փարած մնաց լուսաւորութիւն տարածելու նուիրական գործին ու դարձաւ անոր պայծառատես ռահվիրաներէն մէկը:

Խալիլ Ժպրանի գրութիւնները ներծծած են աւիշը կեանքի եւ հիւթը մարդկայնութեան: Անոր էջերը ողողուած են համամարդկային սքանչելի գաղափարներով: Ան կը նկրտի մարդկութեան ճղճիմ ու չնչին տարբերութիւնները ու գաղափարային տարակարծութիւնները ջնջելով եւ ազգամիջեան հակակրօնութիւնն ու ատելավառութիւնը արմատախլելով մարդկութիւնը ի մի բերել, օղակաւորել եւ սերտացնել: Ան միշտ ի մտի ունեցած է լատինական նշանաւոր առածը որ կ'ըսէ. «Homo homini lupus est», որ թարգմանի՝ «մարդը մարդուն գայլ է»: Ժպրան գերագոյն ու ազնուագոյն քարոզիչն է այն սիրոյ, որ անխղճաբար, դարերով, քարկոծուած, անպատուուած ու արհամարհուած է: Անոր սիրոյ գաղափարախօսութիւնը կը բխի վճիտ ու բիւրեղ ակունքէն՝ Զրիստոսի բարոյախրատական ուսուցումներէն: Արդարեւ, Ժպրան կը պատկանի մարդկութեան ամեն խաւերուն հաւասարապէս եւ մանաւանդ՝ ամեն ժամանակներուն վասնզի ան թարգմանն է ժողովուրդի նրբագոյն զգացումներուն եւ հզօր պաշտպանը անոր իրաւունքներուն:

Ժպրան ներբողած է ազատախոհներուն, անկաշկանդ ու անվերապահ մտածողներուն քաջութիւնը եւ համարձակութիւնը: Ան իր արդարութեան ծարաւի սիրտը յագեցուցած է ոչ թէ կրաւորական լուրեամբ, ձեռնածալութեամբ ու անտանելի անտարբերութեամբ, այլ՝ բանիւ ու գործով: Անոր խօսքերը դեռեւս լայնօրէն կ'արձագանգեն մարդոց սիրտերէն ներս՝ անոնց պարզեւելով խաղաղասիրական ու մարդասիրական ոգի:

Ներկայիս, երբ կարգ մը մարդիկ յանուն կրօնքի, ահաբեկչութեանց ու վայրագութեանց կը դիմեն, եւ խելացնոր, ապերասան ու անպատասխանատու արշաւով իրենց բազմազան մութ ու զազրելի ծրագիրները կը ջանան իրագործել անմեղունակ կեանքեր հնձելով, բարոյապէս պարտաւոր են յիշել Ժպրանին խօսքը. «Կրօնքը գործածել իբրեւ պատրուակ բռնութեան կամ բռնապետութեան, սխալ է»: Եւ իրապէս, կազմակերպել զանգուածային ջարդեր, բարբարոսութիւններ, անձնասպանական արարքներ՝ անմարդկային են ու զազանային,

հետեւաբար եւ՝ հակառակ աստուածային պատուիրաններուն: Ինչքան յանկուցիչ են ու յուզիչ Ժպրանի հետեւեալ խօսքերը. «Պաշտպանել այլոց իրաւունքը մարդկային ամենապատուական ու ամենահրաշալի արարքն է»: Մեր պանծալի ու անմահանուն վիպասան Րաֆֆին եւս իր բազմահատոր ստեղծագործութեանց մէջ դէմ խօսած է բռնակալութեան ու խժոժութեան: Ան ցոյց տուած է թէ ինչպէս ողջ ժողովուրդ մը տառապած է բռնակալութեան լուծին տակ եւ չարչարուած դրացի՝ ազգերու գազանաբարոյութենէն: Րաֆֆին յառաջ տարած է այն առողջ ու հիմնալի գաղափարը, որ բռնութեան, ահաբեկչութեան, կոտորածի ու թալանի տմարդի արարքներուն պէտք է իսկոյն հակադարձել՝ եթէ կ'ուզենք պահել ու պահպանել մեր արժանապատուութիւնը, աճելիութիւնը, կեանքի անդորրութիւնը եւ ինչքի ապահովութիւնը:

Ժպրան արծագանգը հանդիսանալով առաջին համաշխարհային պատերազմի ընթացքին իր ազգին կրած ահռելի ողբերգութեան եւ ցաւատանջ մահուան, իր «Իմ ժողովուրդս մեռաւ» գրութեան մէջ մեզի կը յայտնէ իր բարոյագիտական մօտեցումը եւ աշխարհահայեացքը: Ահա թէ ինչ կը գրէ ան. «Եթէ իմ ժողովուրդս ապստամբէր բռնապետներուն դէմ եւ իր մահը կնքէր մարտի մէջ, ապա կ'ըսէի որ մահը ազատագրութեան համար անելի պատուաբեր էր քան կեանքը ստրկութեան մէջ: Ով որ սուրն ի ձեռին յաւերժութեան կը հասնի, կը փրկուի, ինչքան ատեն որ արդարութիւն գոյութիւն ունի: Եթէ իմ համաքաղաքացիներս համաշխարհային պատերազմին մասնակցէին եւ մարտի մէջ ի սպառ ոչնչանային, ապա կ'ըսէի թէ կատաղի մրրիկ մը փնացուց միանգամայն կանաչ ու մեռած տերեւները բայց իմ ժողովուրդս չշիջեցաւ մաքառումի մէջ, եւ ոչ ալ թաղուեցաւ երկրաշարժի պատճառով: Իմ ժողովուրդս մահացաւ խաչին վրայ . . . լուրթեան մէջ վասնզի մարդկութեան ականջները խլացած էին անոր աղաղակին . . .»: Ժպրանի եզրակացութիւնը խիստ տրամաբանական է՝ «Կեանք, ապստամբութիւն ու իրաւունք. այս երեքը մէկ են եւ չեն կրնար փոխուիլ կամ բաժնուիլ»:

Ողջ գիտակից աշխարհը երբ ամիսներէ ի վեր սահմուկած ու սարսափահար կը հետեւի հետզհետէ ծաւալող տխուր իրադարձութիւններուն, ուր ահաբեկչութիւնը, անստուգութիւնը եւ երկիւղը բազմամիլիոն մարդկանց հոգիները կը մտալլկեն, կը բորբոքեն, կը գայրացնեն ու կը հրդեհեն, Ժպրանի խօսքերը չեն կրնար մարդկութեան սիրտերուն մէջ մնալ անպտուղ:

Այժմ, առաւել քան երբեւէ, պէտք ունինք Ժպրանի բուժիչ, մխիթարիչ, խրախուսիչ ու գօտեպնդիչ խօսքերուն: Մարդկային քաղաքակրթութեան մեծապէս նպաստած այս վեհանձն ու պատուական

լիբանանցիներն վաղուց դարձած է բազմաքաղաքացի, ասելի ճիշդ՝ աշխարհաքաղաքացի վասնզի անոր գիրքերը թարգմանուած են բազմաթիւ լեզուներու եւ յափշտակութեամբ ու գերագոյն հաճոյքով կ'ընթերցուին համայն ազգերու կողմէ:

Խալիլ Ժպրան մարդկութեան կտակած է իր ջերմիկ հոգին, որ իր մէջ կը պարունակէ կենսասիրութիւն, մարդասիրութիւն եւ քաղցրաբարոյութիւն: Անոր կենսատու խօսքերը նորաբողբոջ տունկերու նման՝ ցանուած մարդկութեան հոգեւոր այգեստանին մէջ, պիտի ընծիւղին ու պտղաւորուին:

Այս լուռ, ներամփոփ, համեստ, ներհուն, ու անհուն հորիզոններ ընդգրկող մեղուաջան մտաւորականէն ժառանգած ենք յաւերժական անկապտելի հարստութիւններ:

Անոր յոգնատանջ մարմինը կը հանգչի արդ. անքոյթ ու անվրդով լիբանանի յաւերժական մայրիներու շուքին տակ:

Բիւր յարգանք Խալիլ Ժպրանի անմեռ յիշատակին:

Ջենոբ Քիյ. Նալպանտեան